

MENDERES ÇINAR
Vesayetçi Demokrasiden “Milli” Demokrasiye

MENDERES ÇINAR 1969 doğumlu. Doktorasını Bilkent Üniversitesi'nde tamamladı. Avrupa Üniversitesi Enstitüsü, Floransa ve Boston Üniversitesi'nde Misafir Araştırmacı olarak bulundu. Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde profesördür. Kitapları: *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık* (Dipnot Yayınları, 2005) ve *Türk Parlamento Tarihi: 1965-69* (TBMM, 2012).

İletişim Yayınları 2160 • Birikim Kitapları 3
Birikim Kitapları, İletişim Yayıncılık A.Ş.'nin markasıdır.
ISBN-13: 978-975-05-1766-2
© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2015, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora - Kerem Ünüvar
DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Sezar Atmaca - Birhan Koçak
BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MENDERES ÇINAR

Vesayetçi
Demokrasiden
“Milli”
Demokrasiye

Birikim Kitapları

İÇİNDEKİLER

AKP'NİN "DEMOKRASİ" PROJESİ: HÂKİMİYET	7
TÜRK İSLÂMÇILIĞI: İSLÂMCI PRAGMATİZMDEN DEMOKRATİK PRAGMATİZME	43
NORMALLEŞTİRMEK	55
ANTI-VESAYETÇİLİĞİN ÖTESİNDE BİR DEMOKRASİ GÜNDEMİ OLACAK MI?	71
AKP'NİN SEÇİM BAŞARISI: UMUT VE UMUTSUZLUK İÇİN BİR NEDEN	107
AKP'NİN USTALIK DÖNEMİNDE SİYASET	133
AKP'NİN KİMLİK PROBLEMİ: KENDİ EZBERİNİ BOZAMAYAN PARTİ	157
TÜRKİYE'NİN BİR "ANAYASAL REFORM" GÜNDEMİ VAR MI?	175
TAKSİM GEZİ'SİNDE AKP	191
AKP'NİN DÜŞÜNCE KURULUŞLARI CEPHESİ	205
AKP'NİN KARTACASI	235

AKP'NİN “DEMOKRASİ” PROJESİ: HÂKİMİYET

I.

Bu kitapta yer alan yazıların tümü AKP hakkında 2007-2014 yılları arasında ağırlıklı olarak *Birikim* dergisinde yayımlandı. AKP'nin 2013 Haziran'ında yaşanan “Gezi Olayları” karşısındaki tutumu da en son değerlendirilen husus.¹ Gezi'den sonra AKP, 17/25 Aralık (2013) operasyonlarıyla ortaya çıkan yolsuzluk skandallarını veya kendi ifadesiyle “paralel yapının darbe girişimini” Mart 2014 yerel seçimlerini ve Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerini başarıyla “atlattı”. Bu süreçte hukukun ve demokratik kaidelerin dışına çıkan bir egemen olarak karşımıza çıktı ve egemenliğini Türkiye'nin demokratikleşmesi için var olan zemini erozyona uğratacak şekilde, hem de hiç tereddüt etmeden kullandı.

Bahçeli'nin çocuğunun olmamasını, İhsanoğlu'nun Mısır'da doğmuş olmasını, Kılıçdaroğlu'nun Alevi olmasını, onlar için birer siyasal dezavantaj haline getirdi. Akla ziyan

1 Bu derlemede yer alan makalelere yapılan atıflar makale başlığı ve sayfa numarası ile belirtilmiştir. Bkz. “Taksim Gezi'sinde AKP” s. 191.

“kullanışlı beyanları” esas alarak “cepheyi” sağlamlaştıracak, kendi kitlesini bir arada tutacak psikolojik harekâtlar yaptı. İstihbarat ve kolluk güçlerinin gözetleme ve müdahale yetkilerini, temel hukuk devleti ilkeleri aleyhine artırdı. Esnaf ve polislin dövmesi sonucu yaşamını yitiren Ali İsmail Korkmaz’ın ölüm yıldönümünde, esnafı kolluk kuvvetlerine yardımcı bir güç olarak tanımladı. Kolluk kuvvetleri tarafından etkisizleştirilmiş bir göstericinin, bir danışman tarafından tekmelenmesini sessizliği ile onayladı. Böylece devletin şiddet tekeliyle yetinmeyeceğini, o tekel tarafından desteklenmiş sivil/paramiliter şiddet enstrümanlarına da başvurabileceğini; yarattığı demokrasi açığını seçim başarılarıyla kapatmadığını ancak biraz daha fazla güce, biraz daha fazla zorlayıcı tedbirlerle başvurarak “kapatmayı” düşündüğünü gösterdi. Yöneticilerinin olası yolsuzluklarının soruşturulmasını “bir cesaret/risk alma” meselesi haline getirdi. “Devletin kasası soyuluyor mu” diye sorarak, “hırsızlık yoksa yolsuzluk da yoktur”a getirdi ve böylece yolsuzluk kavramını bazı AKP pratiklerini dışarıda bırakacak şekilde yeniden tanımladı. Gezi’yi, darbe girişimi olarak nitelendirerek İslâmofobik Beyaz Türklere ve Türkiye’nin güçlenmesini istemeyen faiz lobisi gibi hayali/dış güçlere; Soma’da 301 işçinin ölümüne neden olan maden “kazasını” madencilğin fitratına veya ahlaki formasyondan yoksun bir kâr hırsı ile hareket eden işverene; Gülen Cemaati’nin “darbe” girişiminde bulunabilecek bir paralel yapı haline gelebilmesini ise, “alnı secdeye değenden bize zarar gelmez sağlığına” başarıyla yükledi. Böylece, olumsuzluklardan “sorumsuz hükümet” devrini başlattı. Kendisine yönelik eleştirileri de bir çeşit “meyve veren ağaç taşlanır” hasetine bağlayarak, yine mağdur olmayı becerdi.

AKP, 2015 Haziran’ında yapılacak seçimlere 2014’teki çifte seçim zaferinin yarattığı momentumla ve disiplinli teşkilatını ve devlet kaynaklarını seferber etme kapasitesi başta

olmak üzere her türlü imkâna sahip olmanın avantajı içinde girecek. 2019'dan önceki son seçimler olan bu seçimleri anayasa yapma çoğunluğuna erişerek, bir süredir iddia ettiği “kurucu iktidar” olma fırsatını yakalayacağı seçimler olarak değerlendiriyor. Yasal zorunluluğu yerine getirmek üzere AKP liderliğinden –resmiyette– ayrılan Cumhurbaşkanı Erdoğan da, 2015 seçimlerini kendisini sınırsız sorumlu olma anlayışını karşılayan yetkilerle donatacak bir başkanlık sistemine geçişin kritik eşiği olarak görüyor. AKP'nin “kurucu iktidar” olma fırsatını yakalayıp yakalayamayacağı; yakalarsa, liderinin mi yoksa Cumhurbaşkanı'nın mı pozisyonunu yeniden tanımlayacağı henüz bilinmiyor. Yetkilendirildiği takdirde, kuracağını iddia ettiği “yeni” Türkiye'nin de medeni demokratik bir toplum olacağına ve itibarını devasa inşaat projelerinde değil, medeni demokratik toplum olmakta arayacağına dair herhangi bir işaret de yok. Fakat bunlara gelmeden önce, resmin tümünü görmek açısından laik muhalefetle ilgili kısa bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Hem böylece AKP dostu tartışmacı-yazarların söz AKP'nin eksiklerine, kusurlarına ve hatalarına gelince ifade ettikleri “AKP'den önce muhalefete bakma, muhalefeti eleştirme” farzını yerine getirmiş oluruz. Ne de olsa burada sıra AKP'ye geldiğinde, müdahale edip konuyu değiştirme kabiliyetleri yok.

II.

Özellikle Baykal dönemi CHP'sinde billurlaşan laik muhalefetin sorunu, insan hakları ve demokrasinin bağlayıcı normlarına sadece Batılı yaşam tarzlarını benimsemiş olanların layık olduklarını düşünmüş, bu yaşam tarzının güvenliğini vesayetçi denilen belli bir iktidar yapısına bağlamış ve böylece o iktidar yapısını hem demokrasinin, hem de Batılı yaşam

tarzının garantisi haline getirmiş olmasıydı. Demokrasinin kuralları kesin, fakat sonucu (iktidarın kim olacağı) kesin olmayan bir rejim olduğunu görmezden gelen bu yaklaşımın arkasında muhtemelen modernliği ve demokrasiyi belli bir (Batılı) kimliğin kurulmasına bağlayan, bunun dışında kalan kimlikleri modernitenin/demokrasinin nimetlerine la-yık görmeyen Türk modernleşmesi yatıyordu. Bu anlayış en son İslâmcı Refah Partisi'nin seçimlerden birinci çıkıp, koalisyon hükümetinin büyük ortağı olduğu 1990'lı yılların ortalarında gördüğümüz "laik demokratik" rejimi koruma seferberliğinde billurlaşmıştı. 28 Şubat süreci olarak anılan bu seferberlikte İslâmî/muhafazakâr/dindar toplum kesimleri iç düşman ilan edilip, her türlü gayrı-medeni ve gayrı-demokratik muameleye tâbî tutularak, militarist zorlayıcı yöntemlerle "halledilmeye" çalışıldı. Elinizdeki kitabın bazı bölümlerinde anlatıldığı gibi, AKP'nin iktidara geldiği 2002'den sonra da bu seferberlik hali devam ettirilmeye çalışıldı.² Devam ettiği sürece de AKP'ye bir açıdan oldukça zor, bir başka açıdan da oldukça avantajlı bir siyasi ortam yarattı.

Oldukça zor bir ortam yarattı çünkü AKP'yi bir iktidar ko-numundan ve bir iktidar edasıyla, önce İslâmcı olarak kategorize etti, sonra da her gün İslâmcı olmadığını ispatlamaya davet etti. AKP, İslâmcı sayılması zor politikalar izlediğinde de, baştaki kategorizasyona dönerek "yok, siz yine de İslâmcısınız" dedi. Bu ısrarın gerekçesi, AKP kurucularının kişisel dindarlıkları, İslâmcı geçmişleri, İslâmî kimliğin hak ve özgürlüklerine dair sorunları şimdilik gündeme taşımaları da yok saymadıklarını ifade etmeleriydi. Laik muhalefet, AKP ve onun muhafazakâr/dindar tabanına karşı militarist, vesayetçi, zorlayıcı tedbirleri uygun bulduğunu, imkânı olduğunda daha da yaygın olarak başvuracağını göstermekten

2 Bkz. "Normalleştirilmemek", s. 55 "Anti-Vesayetçiliğin Ötesinde Bir Demokrasi Gündemi Olacak mı?" s. 71.

çekinmedi. Bunlar AKP'yi ve başka temsilcileri olmadığı için onun arkasında toplanan muhafazakâr/dindar toplum kesimlerini bir varoluş/tanınma mücadelesine zorladı.

AKP'ye avantajlı bir ortam yarattı çünkü ona varoluşu için bir iktidar mücadelesi yürütürken muğlak bir proto-demokratik kimlikle, hem "İslâmcıdır" sabitlemesini yanlışlama, hem de demokrasi kahramanlığı yapma imkânı verdi. AKP "muhafazakâr demokrasi"yi esasen "İslâmcı" olarak damgalanmayı önlemek için geliştirmişti. Muhafazakâr demokratik kimliğin içeriğinin zamanla, iktidarda ve etkileşim içinde şekilleneceği AKP ileri gelenleri tarafından da ifade edilmişti. Yine de bu muğlak kimlik proto-demokratikti, çünkü İslâmî kimliğe karşı yapılan ayrımcı ve dışlayıcı uygulamalara demokratik hak ve özgürlükler dilini kullanarak karşı çıkıyor; ulemaya, Diyanet'e soralm demiyor; farklı görüşleri gayrimeşru, dolayısıyla tehlikeli saymadığını, dışlayıcı pratikleri benimsemediğini, demokrasiyi daha iyi anladığını ve kabul ettiğini iddia ediyordu. Bu proto-demokratik söylem stratejik nedenlerle benimsenmiş, demokrasi, hak ve özgürlükler gibi değerleri araçsallaştıran bir söylem olarak okunabilirdi, okundu da. Halisliğine, samimiliğine güvenilmediği için Türkiye'nin demokrasi tartışmasını yükseltme, AKP'nin demokrasi vizyonunu test etme ve netleştirme imkânı olarak değerlendirilmedi. Demokrasi tartışması "AKP'ye yarıyor" denilerek, yine AKP'ye terk edildi. Dolayısıyla, AKP'yle demokrasi/demokratikleşme tartışmaktan çok, onu İslâmcı olarak yargılama ve eylemsizleştirme stratejisi izlendi. Demokrasi ve laiklikle ilgili birçok konuda AKP'nin görüşleri/önerileri sert tepkilerle karşılandı, tartışılmadı ve olgunlaşamadı.³ Bu da AKP'nin demokrasi ve laiklik vizyonunun net-

3 Murat Somer, "Moderate Islam and Secularist Opposition in Turkey: Implications for the World, Muslims and Secular Democracy", *Third World Quarterly* 28 (2007), 1271-1289.

leşmesini engelledi, ne olduğundan çok ne olmadığını ifade eden muğlak kimliğini sürdürmesini kolaylaştırdı.

AKP, esasen birer toplumsal uzlaşma konusu olan fakat birer gerilim alanına dönüştürülmüş konularda; gerilim kaynağı olmamak, iktidarını sürdürülebilmek ve yönetme kabiliyeti olduğunu göstermek adına ya sorunları ele almayı erteledi ya vesayetçi güç odakları ile uzlaşma aradı ya da bu güç odaklarının üstesinden gelmeyi bekledi.⁴ Böylece, AKP'nin pratiği de toplumsal farklılıklarla uzlaşma arayışına dayanmamış oldu – bu pratiğini vesayetçi iktidar yapısını çözdükten sonra da sürdürdüğü ölçüde AKP'nin kendisi bir gerilim ve kutuplaşma kaynağı haline geldi. AKP, kendi varoluşu/tanınması için muğlak bir kimlikle yürüttüğü iktidar mücadelesini demokrasi mücadelesi olarak yansıtabildi, çünkü hem yürüttüğü iktidar mücadelesinin demokratik bir boyutu vardı, hem de karşısında onu demokrasiye veya demokrasi açısından zorlayacak bir muhalefet yoktu. Bu sırada oluşan siyasal ortamda; muhalefeti eleştirmek AKP'li olmanın, AKP'yi eleştirmek ise vesayetçi iktidar yapısından yana olmanın göstergesi haline geldi. Bu da yaptığımız tartışmanın demokrasi tartışması olmadığını bir kez daha gösterdi.

AKP, iktidarını adım adım vesayetçi iktidar yapısı aleyhine pekiştirerek Türkiye'yi “demokratikleştirmiş” oldu. Böylece, laik muhalefet önemli bir güç/rehavet/tembellik kaynağını yitirdi ve bir değişim sürecine girmek zorunda kaldı. Bugün bazı toplum kesimleri, AKP'nin seçim başarıları ve iktidardaki kalıcılığı karşısında “öyleyse, ben bu toplumun üyesi değilim” “memleketi terk etmek istiyorum” diyerek tepki veriyor. AKP'nin başarısının “halkın dilini” kullanmasından kaynaklandığını veya bir sosyolojinin (“Türk toplumu muhafazakârdır” iddiası) kaçınılmaz sonucu olduğunu sorgulamadan kabul ediyor. Fakat bunları yaparken belki de farkında

4 Bkz. “Türk İslamcılığı: İslâmcı Pragmatizmden, Demokratik Pragmatizme” s. 43.

olmadan, AKP'nin "bunlar bu memleketin/toprakların değerlerine yabancılar" "bunlar halkını dilini konuşamazlar" "bu toplumun gerçek temsilcileriyiz, hatta kendisiyiz" iddialarına da teslim olmuş oluyorlar. AKP dostlarının AKP'nin alternatifsiz olduğunu iddia etmek için üstüne basa basa vurguladıkları o umutsuz ve çaresiz mağlubiyet hissiyatı biraz da bu şekilde AKP'nin hegemonyasına girmiş olmaktan kaynaklanıyor.⁵ Böylece kendilerini yabancı sayanların AKP tarafından yabancı ilan edildiği, AKP tarafından yabancı ilan edilenlerin kendilerini yabancı saydığı, siyasal yenilenme olasılıklarını azaltan bir kısır döngü oluşuyor. Bu sırada AKP'nin bir sosyolojiyi *yansıtmaktan çok* o sosyolojiyi, dağınık çıkarları ve kimlikleri tutarlı bir sosyo-politik blokta bütünleştirme, yani artikülasyon vasıtasıyla *kurduğu* gerçeği göz ardı ediliyor.⁶ AKP'nin hâkimiyetinden Orhan Pamuk, Murat Belge, "liberaller" ve "yetmez ama evet"çiler sorumlu tutuluyor. AKP'nin giderek artan otoriter ve İslâmcı eğilimleri karşısında "biz haklıydık zaten" denilerek bir miktar rahatlama da sağlanıyor. Fakat muhtemelen demokrasinin bir kimliğin kurulmasıyla değil, iktidarın dağıtılması ile alakalı bir mesele olduğu düşünülmediği için AKP'ye karşı yeni ve kapsayıcı bir demokrasi dili geliştirilemiyor. Buna rağmen giderek otoriterleşen AKP iktidarına karşı çıkılarak demokratik statüsü kazanılıyor, tıpkı bir zamanlar AKP'nin otoriter laiklik uygulamalarına karşı çıkarak kazandığı gibi. Böylece bir kez daha hatırlıyoruz ki; aslında Türkiye'nin demokratikleşme meselesi demokrasinin otoritarizm karşıtlığına indirgenmediği ve indirgenemeyeceği bir siyasi düzeni kurma meselesi.

5 AKP'nin son derece disiplinli bir örgüte ve etkili kampanya yapma kapasitesine sahip olduğunun ve devlet imkânlarını partizanca kullandığının teslim edilmesi de söz konusu mağlubiyet hissinin güçlendirmektir.

6 Cedril de Leon, Menali Desai, Cihan Tuğal, "Political Articulation: Parties and the Constitution of Cleavages in the United States, India and Turkey", *Sociological Theory*, 27, 3 (2009): 193-219.